

Ewolucja nauk ekonomicznych. Jedność a różnorodność, relacje do innych nauk. Problemy klasyfikacyjne, praca zbiorowa pod red. Mariana Goryni, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2019, ss. 252.

Obraz współczesnej ekonomii i jej ewolucji

Jednym z najbardziej interesujących problemów współczesnych nauk ekonomicznych jest zagadnienie ich ewolucji, zarówno tej, której etapy są już zrealizowane i które można wiarygodnie ocenić, jak i tej przyszłej, na temat której można co najwyżej spekulować. Pytania: skąd przychodzisz i dokąd zmierzasz ekonomio? – intrygują nie tylko ekonomistów. Wsparciem w poszukiwaniu odpowiedzi na nie jest bardzo interesująca monografia pod tytułem *Ewolucja nauk ekonomicznych*, która ukazała się w 2019 roku, w ramach publikacji Komitetu Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk. Zespół czternastu autorów, pod kierunkiem prof. dra hab. Mariana Goryni, przygotował połączone tematycznie rozdziały. Są one próbą spojrzenia na problem ewolucji nauk ekonomicznych z trzech organizacyjno-instytucjonalnych perspektyw: perspektywy Komitetu Nauk Ekonomicznych i Komitetu Nauk o Finansach (4 rozdziały), Komitetu Nauk Organizacji i Zarządzania, a także Komitetu Statystyki i Ekonometrii (4 rozdziały) oraz Komitetu Nauk Demograficznych i Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej (kolejne 4 rozdziały). Całość łączy otwierający monografię rozdział *Współczesne nauki ekonomiczne – tożsamość, ewolucja, klasyfikacje*, przygotowany przez redaktora naukowego opracowania, profesora Mariana Gorynię. Niejako dodatkowo zespół autorski wyznaczył sobie trzy merytoryczne perspektywy dla własnych rozważań, o których czytelnika informuje podtytuł monografii: jedność a różnorodność, relacje do innych nauk oraz problemy klasyfikacyjno-porządkujące. Łącznie czytelnik otrzymuje 253 strony bardzo interesującej lektury.

Otwierające monografię opracowanie Mariana Goryni, noszące tytuł *Współczesne nauki ekonomiczne – tożsamość, ewolucja, klasyfikacje*, koncentruje uwagę na czterech zagadnieniach:

- polskich i międzynarodowych klasyfikacjach nauk ekonomicznych, co ciekawie ukazuje ogromną złożoność współczesnych nauk ekonomicznych i dynamizm ich rozwoju, złożoność tę komplikującą;
- problemie tożsamości nauk ekonomicznych, która opiera się, zdaniem Goryni, na wspólnym obszarze badawczym, na łączących poszczególne dyscypliny fundamentach filozoficznych i metodologicznych oraz etycznych, a także języku, pomimo jego znaczącej różnorodności wewnętrznej, kategoryalnej i interpretacyjnej;
- najważniejszych cechach współczesnych nauk ekonomicznych, do których zaliczono różnorodność i wieloparadygmatowość oraz rozwijającą się interdyscyplinarność, pociągającą za sobą kształtowanie się nowych relacji z innymi obszarami, dziedzinami i dyscyplinami nauki;
- przyszłości nauk ekonomicznych, które Gorynia podsumowuje dziesięcioma postulatami poprawy sytuacji, skierowanymi do badaczy zajmujących się naukowymi dociekaniami w ekonomii, a z którymi nie sposób się nie zgodzić.

Otwierające pierwszą perspektywę opracowanie Bogusława Fiedora – *Podział na ortodoksję i heterodoksję w świetle potrzeby pluralizmu metodologicznego w ekonomii, perspektywa mikroekonomiczna* – prowadzi czytelnika na płaszczyznę dyskusji łączoną we współczesnej ekonomii z nazwiskami Lionela Robbinsa, Tjallinga Koopmansa i Milтона Friedmana, dotyczącą relacji: ekonomia pozytywna – ekonomia normatywna, nauka stosowana – nauka teoretyczna. Problematyka ta istniała w dociekaniach ekonomicznych „od zawsze”, a w zasadzie od momentu, kiedy stworzył ją spór Platona z Arystotelesem o istotę rzeczywistości i sposoby jej pojmowania, z różnymi okresami dominacji jednego z podejść. Pozwala ona przejść do głównego zagadnienia dotyczącego relacji ortodoksji i heterodoksji we współczesnej myśli ekonomicznej oraz związanej z nimi potrzeby pluralizmu metodologicznego, który zdaniem Bogusława Fiedora prowadzić może do poprawy walorów poznawczych ekonomii. Można zaryzykować w tym miejscu sugestię, że poprawa taka udoskonali pozostałe dwa elementy triady: poznanie – przewidywanie – implementacja. Bogusław Fiedor proponuje, aby dodać tu między innymi: realizm metodologiczny, holizm poznawczy i racjonalność proceduralną mikropodmiotów, odrzucić zaś neoklasyczną koncepcję równowagi i „rynkowy automatyzm” oraz *mainstreamowy* formalizm modelowo-dedukcyjny.

Jerzy Wilkin, w rozdziale *Nauka przekracza wszelkie granice, także w ekonomii*, podejmuje interesujące zagadnienie granic nauki ekonomii, przesuwania jej granic i rozszerzania pola badawczego. Podkreślono w nim potrzebę, wręcz rozwojową konieczność wychodzenia poza sztywne granice, widoczne zwłaszcza w formalnych ścieżkach awansu naukowego. Trudno nie zgodzić się z tezą, że przyszłość nauki ekonomii nie może ograniczać się do „doskonalenia” wykorzystywanych dotychczas koncepcji, co podkreślali już Thomas Kuhn w swojej idei paradygmatów, które powstają, erodują i ulegają większej lub mniejszej przemianie, czy Imre Lakatos w swoim ujęciu programów badawczych i „twardych rdzeni”, które również nie mogą oprzeć się rozkładowi, wręcz entropijnemu, prowadzącemu do nowych dyssypatywnych struktur. Jerzy Wilkin jest zwolennikiem interdyscyplinarności w nauce, a jednocześnie dostrzega interesujące źródło rozwoju na pograniczu badań naukowych i wdrożeń, a to oznacza potrzebę zwiększonego inwestowania w naukę, co od dawna dostrzegają wysoko rozwinięte społeczeństwa, przodujące w rozwoju nauki, ilości i zakresu wdrożeń, a także wśród laureatów Nagrody Nobla. Zwraca ponadto uwagę na kolejne nowe wyzwania pojawiające się w społeczeństwie informacyjnym i gospodarce opartej na wiedzy, jakim są relacje oraz granice między nauką a postprawdą. Otwartość systemów informacyjno-informatycznych i „mieszanie się” wiedzy naukowej, wiedzy potocznej, informacji nieprawdziwych i informacji fałszywych (określanych jako postprawdy) to rosnące koszty transakcyjne oceny wiarygodności źródeł informacji i prawdziwości samych informacji.

Andrzej Wojtyła w rozdziale *Trwale czy przejściowe zmiany w badaniach ekonomicznych w relacji na ostatni kryzys?* poszukuje odpowiedzi na poważne pytania związane z reakcją nauki ekonomii na kryzys poznawczy i kryzys skuteczności praktycznej. Formułuje przy okazji kilka spostrzeżeń w tym zakresie, z którymi warto się zapoznać i które warto przemyśleć.

Stanisław Flejterski w rozdziale *Współczesne nauki o finansach – status metodologiczny, struktura, otoczenie, paradygmaty* dokonuje obszernego przeglądu sytuacji nauk o finansach w powyższych zakresach. Na początku zastanawia się, na czym polega *differentia specifica* finansów i czy są one wraz z ekonomią naukami ścisłymi. Następnie próbuje określić miejsce nauki o finansach w systemie nauk społecznych, co pozwala przejść do oceny wielo- i interdyscyplinarności badań finansowych, a także szukać relacji z innymi dyscyplinami, co jest wyzwaniem tyle interesującym, co trudnym. Formułuje ważne pytania:

(1) czy współczesna ekonomia i finanse to normalna, paradygmatyczna nauka, (2) czy nie należy szukać nowego paradygmatu oraz (3) czy ma to być jeden, czy kilka paradygmatów. Stanisław Flejterski formułuje też kilka postulowanych wzorców myślenia dla finansów XXI wieku, takich jak: interdyscyplinarne podejście systemowe w duchu holizmu, metoda porównawcza, nacisk na analizy średnio- i długookresowe, kult badań empirycznych, priorytet badań ilościowych, finanse behawioralne, społeczna odpowiedzialność finansów, ekofinanse, e-finanse, heterodoksja, finanse zrównoważone i podejście globalne. Finansisci – nie tylko badacze, ale i praktycy – powinni je poważnie przemyśleć.

Perspektywę nauk organizacji i zarządzania oraz statystyki i ekonometrii otwiera opracowanie Stanisława Sudoła pod tytułem *Nauki o zarządzaniu. Pojęcie zarządzania, zakres i granice nauk o zarządzaniu, ich miejsce w klasyfikacji nauk oraz subdyscypliny*. Pojęcie zarządzania nie jest jednoznaczne i pozostaje w relacji do kierowania, administrowania, dowodzenia i rządzenia, a jednocześnie definicja w tym zakresie musi odnosić się do kilku aspektów procesu zarządzania. Stanisław Sudoł podejmuje również zagadnienie przedmiotu i granic nauk o zarządzaniu, a także nie godzi się z traktowaniem nauk o zarządzaniu jako nauk interdyscyplinarnych. Traktuje natomiast nauki o zarządzaniu jako odrębną dyscyplinę nauki z własnymi subdyscyplinami.

Wojciech Czakon, w rozdziale *Tożsamość nauk o zarządzaniu – rozwój, legitymizacja, wyróżniki*, dokonuje krytycznej analizy atrybutów nauk o zarządzaniu. Rozważa również podstawowe formy rozwoju nauk o zarządzaniu, a zwłaszcza rozwoju instytucjonalnego, połączonego z różnorodnymi doświadczeniami praktyki gospodarczej, a także rozwoju teorii w zakresie tych nauk. Dużo uwagi jest poświęcone legitymizacji nauk o zarządzaniu, która pozwala im wywierać silniejszy wpływ na rzeczywistość i pozyskiwać większe środki na badania. Legitymizacja, zdaniem Wojciecha Czakona, odbywa się na czterech poziomach: bazowym, faktycznym, barnesowskim i przeciwperformatywnym. Odpowiedź na następujące pytania: (1) co jest kluczową zmienną zależną? (2) jakie ramy teoretyczne określają badania w naukach o zarządzaniu? (3) jaka jednostka analizy jest adekwatna do badania problemów w tym zakresie? oraz (4) jaka jest rola ogólniejszych wyzwań społecznych dla tej nauki? – pozwala natomiast zidentyfikować samą dyscyplinę.

Mirosław Szreder, w rozdziale *Rola badań statystycznych w naukach ekonomicznych w świetle nowych możliwości określanych mianem big data*, skupił się na zmianach we współczesnych badaniach statystycznych. Zwrócił uwagę na podstawowe błędy badań pełnych i próbkowych, takie jak: niekompletny lub zły jakościowo operat losowania, odmowa respondentów udziału w badaniu, niewłaściwy pomiar i niewłaściwe przetwarzanie zgromadzonych danych. Ekspozuje to rosnącą rolę badań reprezentacyjnych. Szreder podkreśla znaczenie procesów integracji źródeł danych statystycznych i rosnących możliwości wykorzystania *big data*. Ze względu na istotną rolę analiz statystycznych i modeli opartych na danych empirycznych w ramach badań ekonomicznych, pojawiające się nowe możliwości wykorzystania dużych baz danych tworzą ciekawą perspektywę.

W kolejnym rozdziale – *Nauki ekonomiczne – dylematy klasyfikacji dyscyplin. Tendencje zmian* – Krzysztof Jajuga zastanawia się nad zasadnością krytyki, która dotyka nauki ekonomiczne i formułuje jej uzasadnione powody, takie jak:

- nierealność założeń wielu modeli ekonomicznych,
- rozbieżności pomiędzy *homo oeconomicus* a człowiekiem normalnym,
- mała odporność modeli ekonomicznych na zmiany w gospodarce,
- niska użyteczność teorii ekonomicznych dla praktyki gospodarczej,
- niedostatecznie uwzględnianie ujęcia heterodoksyjnego w relacji do ujęć głównego nurtu,
- rosnące znaczenie wiedzy praktycznej.

Krzysztof Jajuga określił również główne kierunki ewolucji nauk ekonomicznych w oparciu o charakterystyki publikowanych i cytowanych artykułów, a także dorobku laureatów Nagrody Nobla. Dokonał też próby zestawienia prawidłowości sprzyjających rozwojowi ekonometrii, metod ilościowych i finansów. Podsumowując swoje rozważania Krzysztof Jajuga zestawia najważniejsze, jego zdaniem, wyzwania dla dalszego rozwoju badań ekonomicznych, które można określić następująco: (1) normatywny a pozytywny charakter nauk ekonomicznych, (2) formalizacja nauk ekonomicznych, (3) weryfikacja teorii a eksploatacja danych, (4) multidyscyplinarność badań ekonomicznych, a także (5) zastosowania podejścia nauk ekonomicznych do wyjaśnienia innych zjawisk.

Kolejną perspektywę otwiera opracowanie Ireny Kotowskiej pod tytułem *Ewolucja badań nad procesami ludnościowymi i relacji między demografią a naukami ekonomicznymi – zarys problematyki*. Skupiono się w nim na współczesnych wyzwaniach demograficzno-społecznych, zwłaszcza w społeczeństwach po przejściu demograficznym. Obserwuje się bowiem istotną ewolucję problematyki badań nad procesami ludnościowymi w krajach rozwiniętych, połączoną ze zmianami perspektywy badawczej problemów demograficznych i w nauce demografii. W problemach demograficznych zmiany polegają między innymi na:

- zmianie paradygmatu opartego na skali mikro, ujęciach wzdłużnych, podejściu procesowym, z wykorzystaniem ryzyka i niepewności;
- wzroście znaczenia perspektywy przebiegu życia;
- przejściu do perspektywy mikroekonomicznej;
- uwzględnieniu wielowymiarowości ujmowania procesów demograficznych oraz kontekstu ekonomicznego, kulturowego i instytucjonalnego;
- integrowaniu podejścia ilościowego i jakościowego;
- wprowadzeniu perspektywy *population thinking*.

W przypadku nauki demografii zmiana perspektywy badawczej obejmuje rozwój metod analizy i prognozowania, rozwój baz danych i wzmocnienie powiązań z innymi dyscyplinami nauki.

W kolejnym rozdziale, noszącym tytuł *Przyszłość badań statystycznych wobec potrzeb społecznych i gospodarczych na przykładzie spisu ludności*, Elżbieta Gołata i Maciej Beręsewicz skupiają uwagę na bardzo znaczącym przedsięwzięciu informacyjno-logistycznym, jakim jest spis ludności. Jest to bowiem empiryczna podstawa wielu najistotniejszych baz danych demograficzno-ekonomiczno-społecznych. W rozdziale przedstawiono główne metody przeprowadzania spisów ludności, w tym nowe ujęcia w ramach społeczeństwa informacyjnego, takie jak: spis tradycyjny, spis kroczący, spis w pełni oparty na rejestrach, wykorzystujących także inne źródła administracyjne, spis wirtualny oraz spis złożony, łączący źródła administracyjne z badaniami próbkowymi. Dokonano również bardzo ciekawego zestawienia wyzwań i zagrożeń alternatywnych metod przeprowadzania spisu ludności, a także oceniono perspektywy spisów ludności. Całość, mimo dość wycinkowego charakteru, stanowi bardzo ciekawą lekturę.

W kolejnym rozdziale – *Rozwój zarządzania zasobami ludzkimi – w kierunku kapitału ludzkiego* – Marta Juchnowicz skupia uwagę na badaniach kapitału ludzkiego. Jego znaczenie rośnie wraz z ewolucją sprawowania funkcji personalnej w trakcie trzech generacji: zarządzania personelem, zasobami ludzkimi i kapitałem ludzkim. Jak zauważa się we współczesnych badaniach, zainicjowanych przez Theodore Schultza i Gary Beckera, kapitał ludzki stał się behawioralną dźwignią szeroko rozumianej wartości. Nowe modele struktur organizacyjnych mocno eksponują aspekty personalne, co przybliżyła Marta Juchnowicz.

Eugeniusz Kwiatkowski, w rozdziale pod tytułem *Kierunki i charakter badań w ekonomii pracy oraz jej relacje do dziedzin i dyscyplin naukowych*, zamykającym monografię,

zwraca uwagę na genezę i rozwój ekonomii pracy, a także na kierunki oraz charakter badań w tej dyscyplinie. Prezentacja ukazuje znaczną szerokość (czy: szerokie spectrum?) ekonomii pracy i jej problemów badawczych. W podsumowaniu Eugeniusz Kwiatkowski zwrócił uwagę na związki ekonomii pracy z innymi dyscyplinami nauk ekonomicznych.

Monografia *Ewolucja nauk ekonomicznych* to zestawienie bardzo ciekawych problemów prezentowanych przez znakomitych przedstawicieli polskiej ekonomii, posiadających bogaty dorobek badawczy. Kolejną jej zaletą jest dyscyplina merytoryczna autorów, która pozwoliła skupić całą monografię na ewolucji współczesnych nauk ekonomicznych, a zawierającą przecież optykę wielu dyscyplin: ekonomii, finansów, nauk o zarządzaniu, ekonometrii, statystyki, demografii czy nauk o pracy i polityce społecznej. W całym opracowaniu udało się ponadto zachować: (1) odniesienia do jedności i różnorodności poszczególnych dyscyplin, (2) prezentację relacji danej dyscypliny do innych nauk, a także (3) wyzwania klasyfikacyjne oraz (4) szeroką międzynarodową i krajową perspektywę prezentacji zagadnień. Jeżeli dodamy do tego obszerną i bardzo dobrze dobraną literaturę oraz ułatwiające poruszanie się po problemach aneksy nazwisk i rzeczowy, otrzymujemy niezwykle monografię. Jej wadą jest znikomy nakład (200 sztuk), co utrudni potencjalnym czytelnikom dostęp do niej. Niemniej jednak warto podjąć trud dotarcia do tej książki i przeczytania jej.

Stanisław Czaja

Ewolucja nauk ekonomicznych. Jedność a różnorodność, relacje do innych nauk. Problemy klasyfikacyjne, praca zbiorowa pod red. Mariana Goryni, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2019, ss. 252.

Napisana pod kierunkiem Mariana Goryni praca *Ewolucja nauk ekonomicznych. Jedność a różnorodność, relacje do innych nauk, problemy klasyfikacyjne* jest pozycją w polskiej literaturze ekonomicznej unikatową. To interesująca refleksja nad naukami ekonomicznymi wychodząca poza proste metaekonomiczne schematy. Nie dotyczy ona jedynie nauk ekonomicznych, ale także szeroko rozumianych uwarunkowań, w ramach których nauki te są uprawiane. Książka ta jest pokłosiem dyskusji prowadzonej przez przedstawicieli Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, Komitetu Nauk o Finansach PAN, Komitetu Nauk Organizacji i Zarządzania PAN, Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, a także Komitetu Nauk Demograficznych PAN oraz Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN. W związku z tym refleksje w niej zawarte dotyczą czterech dyscyplin – ekonomii, finansów, nauk o zarządzaniu i towaroznawstwa.

Choć omawiana praca jest wielowątkowa, to można wskazać na kilka kwestii, do których większość autorów się odnosi. Podejmują więc oni problem granic poszczególnych nauk ekonomicznych, w tym ich relacji do innych obszarów naukowej refleksji nad światem, a także wynikających z tego problemów klasyfikacyjnych. Nie są to zagadnienia nowe, bo przecież kwestia tego, w jaki sposób definiować chociażby ekonomię – czy przez jej metodę badawczą, czy podejmowane problemy – stanowi przedmiot sporów od dziesięcioleci. Są one jednak w interesujący sposób poddane w tej książce analizie. Stanowiska autorów rozdziałów książki w powyższej kwestii nie są identyczne. Podczas gdy M. Gorynia jednoznacznie stwierdza, że „budowanie granic między dyscyplinami może